

До разової спеціалізованої вченої
ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»
65000, м. Одеса, вул. Фонтанська
дорога, 23

РЕЦЕНЗІЯ

**рецензента кандидата юридичних наук,
доцента Антошиної Ірини Володимирівни
на дисертацію Лисика Максима Анатолійовича
«Правозаконність як принцип функціонування сучасної держави»,
поданої на здобуття ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми. Актуальність теми дисертаційного дослідження не викликає жодних сумнівів, так як вона обумовлюється тим, що в умовах глобалізації, цифровізації правові принципи набувають особливу значимість. Правозаконність формує основу функціонування сучасної держави, відображає рівень захисту прав та свобод людини та громадянина, сприяє ефективному функціонуванню інститутів держави, формуванню довіри до правових інституцій, зміцненню правопорядку, визначає подальший розвиток держави та її інтеграцію у світову спільноту. Необхідність дослідження проблематики правозаконності як принципу функціонування сучасної держави також особливу актуальність та значимість набуває в контексті сучасних викликів, таких як: штучний інтелект, цифрове право, транснаціональне регулювання, розвиток інформаційного суспільства та ін.

Конституція України проголошує, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. На шляху до розбудови такої держави правозаконність відіграє одну з провідних ролей.

Правозаконність виступає невід’ємною умовою існування правової держави, де правовий закон стає інструментом регулювання суспільних відносин, а не засобом довільного впливу. Правозаконність передбачає дотримання саме загальноприйнятих правових норм, які відповідають основним принципам права: гуманізму, справедливості, рівності, верховенству права. Правозаконність як принцип функціонування сучасної держави вміщує в себе ідею цінностей прав людини та громадянина, забезпечує певну гармонію між правом та законом. Правозаконність визначає наскільки держава здатна здійснювати нормативне регулювання без втрати послідовності, логічної узгодженості та обґрунтованості своїх рішень. Саме реалізація принципу правозаконності є запорукою ефективного функціонування всієї правової системи, визначення якості правотворчої та правозастосовної діяльності, забезпечення справедливості та утвердження демократичних цінностей.

Таким чином, в умовах сучасних викликів питання щодо глибокого та всебічного розуміння правозаконності, визначення механізмів, які сприяють її зміцненню є вельми актуальними. Проблематика дисертаційного дослідження правозаконність як принцип функціонування сучасної держави має велике значення та актуальність не тільки з теоретичної, а й з практичної точок зору. Її вивчення є важливим для формування моделі правової держави.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Переважна більшість висновків та наукових результатів дисертаційного дослідження є обґрунтованими, оскільки обумовлені використанням сучасної методології, застосуванням загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Автором було проведено глибокий аналіз спеціальної літератури, присвяченої проблематиці роботи, що сприяло формуванню власної точки зору щодо наявної теми дослідження. Науково-теоретичне підґрунтя для написання дисертаційного дослідження становлять праці провідних вітчизняних і зарубіжних фахівців, які досліджували питання з даної тематики. Загальні висновки є логічними та обґрунтованими, що, в свою чергу, свідчить про досягнення завдань, які поставлені у даній роботі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» у контексті теми: «Правове та соціальне життя України у людиноцентриському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266) а також в межах плану науково-дослідної роботи кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія» - «Право і держава ХХІ століття: генезис, сучасність, перспективи» на 2021-2025 роки та у межах плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія».

Структура дисертаційного дослідження є цілком продуманою та вдалою, оскільки забезпечила можливість у логічній послідовності виконати поставленні завдання, що стосуються предмету дослідження та зробити відповідні висновки.

У *вступі* обґрунтовується актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначається об'єкт і предмет, мета та основні завдання дисертаційного дослідження, його методологічна основа, наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів тощо.

У *першому розділі «Теоретичні основи правозаконності в контексті сучасної держави»* визначено історико-правовий аспект розвитку ідеї правозаконності. Досліджено історичні трансформації концепції правозаконності в різних правових системах: від античних уявлень про співвідношення права і закону до сучасних моделей правової держави та верховенства права. Визначено її значення у становленні конституціоналізму, правових гарантій прав людини та забезпеченні стабільності правопорядку. Автор слушно зауважує, що однією з ключових ознак сучасної держави є її забезпечення не лише формального виконання закону, але й реалізації засад правозаконності як етично-правового стандарту, що узгоджується з цінностями демократії, гуманізму та справедливості.

Окрему увагу автором приділено методологічним підходам до дослідження правозаконності, зокрема онтологічному, гносеологічному, аксіологічному, компаративістському та міждисциплінарному, що визначає

глибину і якість наукового аналізу, а також сприяє виробленню чітких рекомендацій для практичного застосування принципу правозаконності в національних та міжнародних правових системах.

Зазначено, що принцип правозаконності не існує ізольовано, а займає чітко визначене місце у системі загальних принципів права, з якими перебуває у нерозривній взаємодії. Запропоновано авторську концепцію правозаконності як правового режиму, що забезпечує узгодженість правових норм, ефективне правозастосування, справедливий баланс між державним регулюванням та індивідуальними правами. Зазначено, що правозаконний режим є ключовим фактором стабільності суспільних відносин та правової визначеності, оскільки сприяє формуванню прогнозованого правового середовища, що забезпечує довіру до правових норм та їхню ефективну реалізацію.

У другому розділі дисертаційного дослідження *«Принцип правозаконності як основа функціонування держави»* розглянуто принцип правозаконності у правотворчій та правозастосовній діяльності. Зазначено, що правотворчість не може бути актом свавільного волевиявлення законодавця, а має базуватися на правових принципах, що забезпечують стабільність, передбачуваність та ефективність правового регулювання. Автор зауважує, що процес ухвалення нормативно-правових актів повинен відповідати стандартам передбачуваності, стабільності та правової визначеності. Проаналізовано роль конституційної юстиції, парламентського контролю, юридичної експертизи та механізмів громадської участі у забезпеченні відповідності законодавчих актів принципу правозаконності. Автор пропонує розглядати правозаконність не як інструмент формального підтвердження відповідності актів чинному законодавству, а як структурний критерій якості самого нормативного процесу. Обґрунтовано, що повноцінна реалізація цього принципу можлива лише за умови поєднання інституційних, процедурних і ціннісних механізмів — таких як ефективна судова система, обов'язковість правової експертизи, сталість норм і правова культура. Окремо розглянуто питання правозаконності у правозастосуванні, зокрема проблеми ефективності судового захисту, належної

правової процедури та відповідності санкцій принципу пропорційності. Автор наголошує, що правозаконність у правозастосуванні гарантує, що будь-яке правозастосовне рішення буде відповідати не лише формальним вимогам чинного законодавства, а й загальним принципам права. Автор справедливо зазначає, що стабільність правозастосовної практики, рівність перед законом та незалежність судових органів є основними гарантіями дотримання правозаконності у сфері юстиції.

Автор приділяє окрему увагу розмежуванню правозаконності та правопорядку. У цьому аспекті обґрунтовується, що правопорядок не може бути зведений до механічного виконання норм, позбавлених внутрішньої логіки й морального виправдання. Правопорядок у дисертаційному дослідженні подається як результат дії правозаконності в її комплексному розумінні — як поєднання норми, процедури та переконання. Відтак, пропонується інституційна модель, у якій правозаконність виступає критерієм перевірки не лише тексту актів, а й дій публічної влади в цілому.

У третьому розділі дисертаційного дослідження «Виклики та перспективи розвитку ідей правозаконності» окремий напрямок дослідження присвячено правозаконності в умовах надзвичайних ситуацій та кризових періодів. Автором проаналізовано виклики, які виникають під час воєнного стану, надзвичайних ситуацій у контексті збереження правозаконного порядку. Зазначено, що важливим викликом залишається корупція в державному управлінні, яка призводить до правового нігілізму, вибіркового застосування закону та підриву суспільної довіри до правової системи. Вона становить багатогранне явище, яке охоплює різні сфери державного управління, економіки та громадського життя, впливаючи на ефективність правового регулювання та легітимність правової системи в цілому. Обґрунтовано необхідність встановлення чітких правових механізмів запобігання зловживанням владою в таких умовах, забезпечення пропорційності обмежень прав людини та ефективного судового контролю за діями органів влади. Автор наголошує, що забезпечення правозаконності вимагає комплексного підходу, що охоплює удосконалення

законодавчої бази, зміцнення незалежності судової системи, ефективну боротьбу з корупцією, підвищення рівня правової культури населення та посилення міжнародного співробітництва у сфері правозахисту, що, в свою чергу, дозволить створити умови для формування стійкої та ефективної правової системи, що відповідатиме принципам верховенства права, соціальної справедливості та правової визначеності.

Розглянуто перспективи вдосконалення правозаконності у сфері міжнародного права та правозастосування у транснаціональному контексті. Досліджено вплив міжнародних судових органів, зокрема Європейського суду з прав людини та Міжнародного кримінального суду, на розвиток стандартів правозаконності. Автор наголошує, що ефективна імплементація міжнародних норм у національне законодавство сприяє посиленню правової визначеності, зміцненню судового контролю та запобіганню порушенням прав людини на міждержавному рівні.

Дисертаційне дослідження свідчить про те, що автором зроблено важливу спробу комплексного дослідження правозаконності як принципу функціонування сучасної держави. Після детального аналізу та наукового дослідження були надано ключові висновки та сформульовано рекомендації.

Наукова новизна положень, які виносяться на захист. Дисертаційне дослідження є першим комплексним дослідженням принципу правозаконності, в якому на основі сучасних наукових концепцій та методів правового аналізу здійснено ґрунтовне теоретичне узагальнення цього явища, визначено його місце у структурі сучасної держави та обґрунтовано шляхи його ефективної реалізації. Аналіз змісту дисертаційного дослідження дає можливість стверджувати, що всі сформовані автором елементи наукової новизни, отримані в ході даного дослідження є доведеними та такими, що несуть у собі низку концептуальних висновків та пропозицій, що мають теоретичне та практичне значення. Зокрема, серед наукових положень, які найбільше привернули увагу, слід виокремити наступні:

— запропоновано розуміння правозаконності як принципу, що одночасно характеризує і структурує сучасну правову державу, відображаючи узгодженість між правовими нормами, цінностями, правозастосовною практикою та очікуваннями суспільства і виступає критерієм якості її функціонування;

— обґрунтовано структурну модель правозаконності в умовах функціонування сучасної держави, яка охоплює три рівні: нормативноправовий (правотворчість), інституційний (правозастосування) та соціальний (правосвідомість і правова культура);

— визначено механізми впровадження правозаконності у сучасній державі через запровадження обов'язкової оцінки законопроектів на предмет їхньої відповідності критеріям стабільності, передбачуваності та юридичної визначеності;

— обґрунтовано концепцію правозаконності як запобіжника правового нігілізму та необґрунтованого втручання держави у сферу правового регулювання, що особливо актуально для сучасної держави, яка прагне досягти балансу між ефективним управлінням і належним захистом прав і свобод особи;

— розроблено модель інституційного контролю за правозаконністю в системі сучасної держави, що базується на розширенні функцій конституційного та адміністративного судочинства в частині оцінки нормативних актів на предмет їх відповідності принципам правової передбачуваності та обґрунтованості.

Удосконалено методологічні підходи до дослідження правозаконності, що поєднують її аналіз у системному, функціональному та аксіологічному аспектах, що дозволяє комплексно оцінювати її вплив на сучасну державу; механізми контролю за дотриманням правозаконності, зокрема розширено критерії оцінки якості судових рішень, адміністративних актів і нормативно-правових актів на предмет їх узгодженості із загальними принципами права; систему заходів щодо запобігання правовій невизначеності, що включає розширення практики судового нормоконтролю, підвищення відповідальності посадових осіб за видання незаконних рішень, посилення громадського контролю за правотворчістю та ін.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки і пропозиції становлять науковий та практичний інтерес, і можуть бути використані у:

— правотворчій діяльності – для вдосконалення законодавчого процесу шляхом формування механізмів забезпечення правозаконності, що сприятиме усуненню правових колізій, підвищенню стабільності нормативно-правових актів та запобіганню свавільному правозастосуванню;

— правозастосовній діяльності – для вдосконалення судової та адміністративної практики шляхом запровадження індикаторів оцінки дотримання правозаконності при ухваленні рішень органами державної влади та судами, що підвищить рівень правової визначеності;

— науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку правової доктрини правозаконності, її ролі в механізмах державного регулювання та уніфікації підходів до правозастосування в різних юрисдикціях;

Апробація результатів дисертації. Основні положення результатів дисертаційного дослідження, винесені узагальнення і висновки обговорено на засіданнях кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія», а також були оприлюднені та обговорювалися на такій національній науково-практичній конференції «Стратегії і трансформації юридичної науки в умовах сталого розвитку суспільства» (м. Рівне, 6-7 грудня 2024 р.) Основні положення та висновки дисертації відображено у 5 наукових публікаціях, з яких 4 статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 публікація – тези доповіді на національній науково-практичній конференції.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків (1 додаток на 2 сторінках). Загальний обсяг роботи складає 208 сторінок, з яких основний зміст – 167 сторінок, список використаних джерел (226 найменувань, що розміщено на 28 сторінках).

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертації. Не зважаючи на значну кількість позитивних моментів, у дисертаційному дослідженні є й ряд

положень, висновків та пропозицій, які носять дискусійний характер і потребують додаткової аргументації у процесі публічного захисту, а саме:

1. Автор у роботі наголошує, що прецедентне право також відіграє значну роль у забезпеченні правової визначеності, що є необхідною умовою стабільності правової системи. Якщо судова практика є послідовною, це дозволяє громадянам і юридичним особам прогнозувати правові наслідки своїх дій, що сприяє формуванню відповідної правової поведінки та зміцненню суспільної довіри до судової влади (С. 100). Виходячи з цієї тези автор ототожнює поняття судового прецеденту та судової практики. В контексті співвідношення правових систем, зокрема романо-германського та англо-американського права ці категорії мають різне змістовне навантаження, окрім цього, дане співвідношення має принципове значення для концепції джерел українського права. Тому, хотілось би уточнити позицію автора по цьому питанню.

2. У підрозділі 1.2. «Методологічні засади до аналізу правозаконності» автором викладено матеріал не достатньо послідовно, де методологічні підходи змішуються з методами дослідження, так, замість методологічного підходу використовується термін аналіз та аспект, тоді, коли у загальнотеоретичній юриспруденції методологія дослідження і його структура є достатньо розробленою. Окрім того, в рамках «компаративістського аналізу» концепцій правозаконності, порівнюючи проблематику правозаконності в рамках англо-американського і романо-германського права та інших правових систем, автор достатньо формально висвітлює дану проблему, зокрема, як стверджує автор, у романо-германській правовій традиції концепція правозаконності базується на ідеї формальної визначеності та системності права, в якій домінує писане право (С.46). У зв'язку з цим виникає питання: зміст правозаконності в рамках романо-германського права зводиться тільки до вказаних формальних аспектів?

3. У дисертації наголошено на необхідності зміцнення процедур правової експертизи. Як зазначає дисертант, юридична експертиза законопроектів є одним із механізмів забезпечення правозаконності у правотворчій діяльності. Вона спрямована на аналіз відповідності законодавчих ініціатив загальним принципам

права, конституційним нормам, міжнародним зобов'язанням держави, а також критеріям юридичної визначеності, пропорційності та ефективності правового регулювання (С.84). Чи достатньо цього механізму, щоб забезпечити змістовну відповідність актів вимогам правозаконності, зважаючи на формальний характер такої експертизи в Україні?

4. Автор підкреслює роль правозаконності як умови ефективного судового захисту. Як зазначає автор, судовий контроль є одним із механізмів забезпечення правозаконності у правозастосуванні, оскільки гарантує відповідність судових рішень принципам верховенства права, правової визначеності та справедливості (С. 98). Чи не обумовлює це надмірне навантаження на судову систему, яка сама потребує стабілізації й системної підтримки?

Слід зазначити, що висловлені зауваження мають дискусійний та рекомендаційний характер, і тому істотно не впливають на загальом позитивну оцінку дисертаційного дослідження. Робота має значний теоретичний і практичний потенціал. Висвітлені положення характеризують комплексність та складність дослідження, можливість продовження дослідження обраної теми у майбутньому.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Представлена дисертаційна робота «Правозаконність як принцип функціонування сучасної держави» подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним, методологічно і теоретично обґрунтованим науковим дослідженням. Основні положення дисертації були відображені у наукових статтях, підготовлених та опублікованих дисертантом, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікації, зарахованих за темою дисертаційного дослідження. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень і відомостей; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності; використано методики дослідження та джерела інформації.

Тема дисертаційного дослідження є актуальною, сформовані автором висновки та рекомендації є аргументованими, характеризуються науковою

новизною та мають значення не лише для науки, а й для правотворчої та правозастосовної практики. Викладені в дисертаційному дослідженні рекомендації та конкретні пропозиції є теоретично обґрунтованими. Обсяг основного тексту дисертаційного дослідження відповідає встановленим нормативам до такого виду робіт. Дисертаційне дослідження є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, яке має істотне значення для теорії права та держави.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Отже, слід дійти до загального висновку, що дисертаційне дослідження Лисика Максима Анатолійовича на тему «Правозаконність як принцип функціонування сучасної держави» відповідає спеціальності 081 – «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами). Автор роботи – Лисик Максим Анатолійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 – «Право» за спеціальністю 081 – «Право».

Рецензент, кандидат юридичних наук,

доцент, доцент кафедри загальної

теорії права та держави

Національного університету

«Одеська юридична академія»

Ірина АНТОШИНА